

Alî Şîr Nevâî'nin Farsça Şiirleri

Doç. Dr. Ahmet KARTAL

Özet: Alî Şîr Nevâî, sadece Çağatay Edebiyatı'nın değil, bütün Türk Edebiyatı'nın en büyük şairlerindedir. Nevâî, Fars edebiyatının özellikle Molla Câmî ile zirveye ulaştığı bir dönemde, Türkçe ile yüksek bir edebiyatın oluşturulabileceğini ve Türkçenin birçok yönlerden Farsçadan üstün olduğunu savunarak, manzum ve mensur Türkçe eserler yazmıştır. Ancak yakın dostu ve mürşidi Molla Câmî ile küçüklükten beri en yakın arkadaşı Hüseyin Baykara'nın isteği üzerine yazmış olduğu Farsça şiirlerle bir divan oluşturmuştur. Bu çalışmada Alî Şîr Nevâî'nin yazmış olduğu Farsça şiirler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Edebiyatı, Alî Şîr Nevâî, Fânî, Fars Edebiyatı, Farsça şiir, nazire.

Giriş

Alî Şîr Nevâî, yazmış olduğu manzum ve mensur eserleriyle sadece Çağatay edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının en seçkin ve önde gelen simalarından biridir. Nevâî, Uygur kabilesinden olan Kîçkine Bahsi'nin oğludur. 844/1441'de Heratta doğmuş ve 906/1501'de yine bu şehirde ölmüştür (Nevâî'nin hayatı hakkında geniş bilgi için bak. *Levend 1965; (Togan 1964; Kut 1989)*).

Nevâî, hayatı boyunca kendini yetiştirmekle meşgul olmuş, sonsuza kadar ismini yaşatacak eserler yazmaya, güzel ve parlak şiirler söylemeye gayret ve çaba sarf etmiştir (*Sâm Mirzâ 1346: 334*). Nevâî, fitraten her ne kadar Farsça ve Türkçe şiir söylemeye kabiliyeti varsa da, o daha ziyade

* *Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi - KIRIKKALE*

ahkartal@yahoo.com

Türkçe şiirler yazmıştır (*Câmî 1371: 108*). Devletşâh'in ifadesiyle Türkçede üstat, Farçada ise fazilet sahibi (*Devletşâh 1901: 495*) olan Nevâî, Farsça divanında yer alan bir kıt'ada her iki dilde şiirleri olduğunu dile getirmiştir:

معنی شیرین و رنگینم به ترکی بیحد است

¹فارسی هم لعل و درهای زمین کر بگری (*Nevâî 1342: 212; 13 75: 32 7*)

Devletşâh, yazmış olduğu bir mülemmada, Nevâî'nin her iki dilde söylemiş olduğu şiirlerin kudretini şu şekilde dile getirmiştir:

Türkîsin körüp kılurlar irdi terk ü tevbe hem

Ger tirek bolsalar irdi Lutfi birlen Kerderî

با وجود فارسی در جنب شعر کاملش

²تجیست اشعار ظہیر و کیست باری انوری (*Devletşâh 1901: 495*)

Nevâî, Fars edebiyatının özellikle Molla Câmî ile zirveye ulaştığı bir dönemde, Türkçe ile yüksek bir edebiyatın oluşturulabileceğini ve Türkçenin birçok yönlerden Farsçadan üstün olduğunu savunarak, manzum ve mensur Türkçe eserler yazmıştır. Bu eserler şunlardır:

I-Dîvânları (*Hazâ 'inü 'l-me 'ânî*)

1. *Garâ'ibü's-sıgar*, 2. *Nevâdirü's-şebâb* (*Alî Şîr Nevâyî 1985*), 3. *Bedâyi'ü 'l-vasat*, 4. *Fevâ'idü 'l-kiber* (*Alî Şîr Nevâyî 1996a*)

II-Hamsesi

5. *Hayretü'l-ibrâr*, 6. *Ferhâdu Şîrîn* (*Alî Şîr Nevâyî 1956, 1963, 1994*), 7. *Leylî vü Mecnûn* (*Alî Şîr Nevâyî 1996b*), 8. *Seb'a-i Seyyare*, 9. *Sedd-i İskenderî* (*Alî Şîr Nevâyî 2001*)

III-Tezkireleri

10. *Mecâlisü'n-nefâ'is* (*Nevâî 1961; Alî Şîr Nevâyî 1995 a, 2001; Kartal 2000*), 11. *Nesâyimü'l-mahabbe min-Şemâyimi'l-fütüvve* (*Alî Şîr Nevâyî 1996*)

IV-Dil ve Edebiyat Eserleri

12. *Risale- i Mu'amma*, 13. *Mizânu'l-evzân* (*Alî Şîr Nevâyî 1993*), 14. *Muhâkemetü'l-lugateyn* (*Alî Şîr Nevâî 1941, Nevâî 1996*)

V. Dînî-Ahlâkî Eserleri

15. Münâcât, 16. Çihil Hadîs, 17. Nazımı'l-cevâhir, 18. Lisânu't-tayr (Alî Şîr Nevâyî 1995), 19. Sirâcü'l-müslimîn, 20. Mahbûbu'l-kulûb

VI. Târihî Eserleri

21. *Târîh-iEnbiyâ vüHükemâ*, 22. *Târîh-iMülûk-i Acem*, 23. *Zübdetü't-tevârih*

VII-Biyografik Eserleri

24. *Hâlât-ı Seyyid Hasan-ı Erdşîr* (Eraslan 1971), 25. *Hamsetü'l-mütehayyirîn* 26. *Hâlât-ı Pehlevân Muhammed* (Eraslan 1980)

VIII-Belgeler

27. *Vakfiye*, 28. *Münşe'ât*

Alî Şîr Nevâî'nin yukarıda verdiğimiz Türkçe manzum ve mensur eserlerinden başka, Farsça şiirlerinden oluşan bir divan da vardır. Özellikle *Farsça Dîvân'ı* ve *Mecâlisü'n-nefâis* adlı tezkiresiyle İran edebiyatında çok üstün bir mevki olan Alî Şîr Nevâî, Türkçe şiirlerinde Nevâî, Farsça şiirlerinde ise Fânî³ mahlasım kullanmıştır. Bu çalışmada, gençlik dönemlerinden başlayarak hayatımın sonuna kadar söylediği Farsça şiirleri değerlendirilecektir.

ALÎ ŞÎR NEVÂÎ'NİN FARŞÇA ŞİİRLERİ

Alî Şîr Nevâî'nin Farsça Dîvân'ı Rükneddîn Hümâyûnferruh tarafından 1342 ve 1375 tarihlerinde Tahran'da iki defa yayımlanmıştır⁴. Bu neşire göre Dîvân, "gazeliyyât (: gazeller)", "mukatta'ât (: kıt'alar)", "müfredat (: müfretler)", "rübâ'ıyyât (: rübâ'îler) ve "mu'ammiyyât (muammalar)" bölümlerinden oluşmaktadır. Bu divan neşrinde kaside ve mesnevi nazım şekilleriyle yazılmış şiir görülmemektedir. Ancak Nevâî'nin Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu. 3850 (*Ateş 1968: 454-55; Levend 1966: VII-VIII*) ve Türk-İslâm Müzesi Nu. 1952 (*Levend 1966: VII-VIII*) de kayıtlı Farsça Divan nüshalarında mensur bir dîbâce ile altı tane kaside bulunmaktadır. Bunlar Hümâyûnferruh neşrinde yer almamaktadır.

Nevâî iki beyitlik bir nazm ile başlayan ve üç buçuk sayfa tutan "dîbâce"de, Divanını Farsça ile yazmasını dostu ve mürşidi Abdurrahmân-ı Câmî'nin kendisinden istediğini; ayrıca Hüseyin Baykara'nın da kendisine aynı şeyi emrettiğini belirttikten sonra, 902/1496-97 yılında bazı kasideler yazdığını ve böylece Divanın oluştuğunu belirtmiştir (*Ateş 1968: 454-55; Levend 1966: VII-VIII*). Bu "dîbâce"den sonra "cihât-ı sitte"ye uygun olarak altı tane kaside yer almaktadır. Bu kasideler sırayla şunlardır:

Rûhu'l-kuds: "Tevhîd" olan bu kaside toplam 130 beyittir (*Levend 1966: 219-220*). Nevâî, *Muhâkemetü'l-lügatayn* isimli eserinde bu kasidesi hakkında şöyle söyler: "...*Ruhu'l-kuds kasidesin bülend-âvâze kılıp min ki kudsiler rûhın andın taze kılıp min. Ve matla r bu durur kim*

زهی بخامه قدرت مصور اشیا

"⁵⁵ هزار نقش عجب هر زمان ازو پیدا (*Nevâî 1996:184*).

Aynü'l-hayât: Na't-ı Nebevî olan bu kaside toplam 150 beyittir (*Levend 1966: 219-220*). Nevâî, *Muhâkemetü'l-lügatayn* isimli eserinde bu kasidesi hakkında şöyle der: "*Aynu'l-hayâtkasidesizülâlin yitkürüp min ki gafllet ehlining ölüğ bedenlenga can ki virüpmın. Ve matlar bu durur kim manzum*

حاجیان شب چو شادروان سودا افکنند

"⁵⁶ جلوه در خیل بتان ماه سیما افکنند (*Nevâî 1996:184*).

Tuhfetü'l-efkâr: Bu kaside Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin meşhur kasidesi *Deryâ-yı Etraf di* naziredir. *Deryâ-yı Ebrâr, Bahrü'l-ebrâr* diye de anılmaktadır (*Devletşâh 1901: 497; Şiblî-iNu'mânî 1368, C. II: 123*). Nevâî, didaktik ve ahlâkî olan bu kaside hakkında Hüsrev-i Dihlevî'nin şöyle dediğini nakleder: "*Bolğay ki yüz ming beytdin artuğ divânlarım ğazeliyyâtı ve kaşâyid ü mesnevilerim ebyâtı, eğer âlem şahıfesidin yoyulsa ve devran şaMfesidin mahv bolsa ve bu kaside kalsa ki anda ma^cnâ istifası vâfidür. Bu fen ehliga mining fazâyilim deliliğa kâfidüf* (*Nevâî 1996:182*).

Molla Câmî, *Deryâ-yı Ebrar'a* 100 beyitten oluşan bir nazire yazmış ve adını *Lüccetü'l-esrâr* koymuştur (*Câmî, trhs.: 20-4 [Kasidehâ]*). Nevâî

bu iki kaside hakkında şunları söyler: "...eğer ol deryâ-yı ebrârdır, bu ebr-ı bahardır ki mertebede andın bülendrak ve behrede andın fayide-mendrakdur ki anmg üstige saye salurğa yayıla alur ve basığa dürr-efşânlık dağı kıla alur."⁸ (Nevâî 1996:182).

Nevâî, daha sonra bunlara bir nazire yazmış ve ismini *Tuhfetü'l-ekâr* koymuştur. Nevâî kendi kasidesi hakkında şöyle der: "*Fakir ikkelesi büzurg-vâr-ı rei'l-mikdârğa niyâz-mendliğ ve gedâlîğ yüzidin tettebbu' kılıp min ve atın tuhfetu 'î-efkâr dip min. Ve matla'ı budur kim bey t*

آتشین لعلی که تاج خسروان را زیورست

"آحکری بهر خیال خام پختن در سرست

Ve köp ma^cnâ-engiz ^cibârât ve ta^cmiye-âmiz işârât izafe kılıp min ki bu fen ehlining mahirleri müsellemler tutupturlar ve her kı'sige bu bâbda tereddüd bolsa, Hazret-i Mahdümi nürenning Bahâristân atlığ kitabın kim anı bahâristan-ı hayât ve nigâristân-ı necat dişe bolur, bu matla'ını bitipdürler ve istîşhâd yüzidin tahrifin İtipdürler ki bu menşür-ı devlet sipihr tâkığa asılsa yiri bar. Ve bu tuğrâ-yı sa^câdetni Müşteri boynığa avize kılsa mücib-i mubâhât u iftihârdur. Ol kitâbnı aldık ve bu mahalni tapıp nazar saldıq ve bildik ki olca min ta^crîfde tahrir kılıp min, taşir kılıp min⁹ (Nevâî 1996:183).

Nevâî'nin en tanınan ve meşhur olan kasidesi bu olup *Devletşah Tezkiresi'ude* de geçmektedir (*Devletşah 1901: 497-503*). Câmî *Bahâristân'da*, *Deryâ-yı Ebrâra* nazire olan *Tuhfetü'l-ekâr*'in ince nükteler ve hoş, güzel hayallerle dolu olduğunu belirtir (*Câmî 1371:108*). Devletşah, bu kasidenin *Bahrü'-ebrâra* parlak bir nazire olduğunu söyledikten sonra, diğer bütün nazirelerden üstün olduğunu kaydeder (*Devletşah 1901: 497*). Yine Devletşah, Hüsrev-i Dihlevî'nin *Bahrü'l-ebrârında* birçok hakikat ve bilgiyi açıkladığını, bu kasidenin arifler tarafından takdir edildiğini ifade ettikten sonra, Nevâî'nin de bu manzumesinde mananın hakkını verdiğini, şairlikte kendine özel hayaller ile manaları dile getirmede kusur etmediğini söylemiş ve şu beyti kaydetmiştir (*Devletşah 1901: 503*):

این هست جوابی نه کم از گفته خسرو

10 بل کین دو سخن خوبتر از یکدگر افتاد

Muhammed-i Kazvîni *Mecâlisü 'n-nefâis Tercümesinde* (Nevâî 1323: 358), Sam Mirzâ ise *Tuhfe-i Sâm'isinde* (Sam Mirzâ 1346: 337) bu kasidenin *Deryâ-yı Ebrâr'a*. nazire olduğunu ifade ettikten sonra, matla beytini vermişlerdir.

Kûtu'l-kulûb: "Mevâiz-ı sûd-mend" ve "nasâyih-ı dil-pesend"i ihtiva eden bu kaside (*Levend 1966: 219*) 118 beyit olup Enverî'nin Ebü'l-feth Tâhir methinde söylediği 70 beyitten oluşan kasidesine (*Enverî, C. I, 1372: 41-45*) naziredir. Nevâî bu kasidesi hakkında şöyle söyler: "...Kûtu'l-kulûb kasidesin ki kilkim sebt itipdür. Hakikat yolıda za'flıg köngüllerge olkütdin kuvvet yitipdür. Ve matla'ı budur kim beyt

جهان را که مرحله تنک شاه راه فناست

11"درو مجوی اقامت که راه شاه و کداست (Nevâî 1996:184).

Minhâcü'n-necât: Kasidenin adı "dîbâce" ve "manzumenin başında" *Tuhfetü'n-necât* olarak geçtiği hâlde Nevâî kasidesinde ismini Minhâcü'n-necât olarak vermektedir (*Levend 1966: 222*). Bu kaside, sultan övgüsünde olup Hakanî'nin "tahkîk", "mev'ıza" ve "hikmet" konulu, İmâm Nâsıruddîn İbrâhîm için yazılan 89 beyitlik mersiyesine (*Hakanı 1373: 410-15*) naziredir. 138 beyitten oluşan bu kaside için Nevâî şunları der: "...Minhâcü'n-necâtkaşideside hidâyet tarîkin tüzüp min. Ve zalâlet ehliğa necat şen-râhm körgüzüp min. Ve matla'ı budur kim beyt

زهی از شمع رویت چشم مردم کشته نورانی

12"مردم را مردم چشم آمدی از عین انسانی (Nevâî 1996:184).

Nesîmü'l-huld: Bu kaside 128 beyit olup Hakanî¹³ (*Hakanı 1373: 209-15*) ile Câmî¹⁴ (*Câmî, trhs.: 49-55 (Kasidehâ)*)nin kasidelerine naziredir. Nitekim Nevâî bu kasidesi hakkında şunları söylemektedir: "...Mir Hüsrevning Mir^catu 'ş-şafâ atlıg kaşidesiğa kim Hallâkul-ma^câni Hâkâni-i Şîrvâni tettebbu' kılıpdur....ve Hazret-i Mahdümi nûren anmg cevâbıda

Cilâu 'r-rüh atlıĝ kasideni dipdürler... ve fakir hem Nesimü 'I-huld kasidesin ikkelesi buzurg-vârĝa tettebbu' kılıp min. Ve matla^cı bu durur kim beyt

معلم عشق و پیر عقل دان طفل سبق خوانش

15 پی تأیب طفل اینک فلک شد چرخ کردانش

Bu kasidede daĝı köp ma'ani gevheri dere ve 'ömr nakdi harc bolupdur."
16 (Nevâî 1996:183-84).

Nevâî, "Sitte-i Zarûriyye" adını verdiĝi bu altı kasidesinin hususiyeti hakkında Őu açıklamayı yapar: *"Bu altı kaside hamd u nâ't ve sena vü mev'izatdur ve ehl-i tasavvufu hakikat tili bile mâ'nfe^f"* (Nevâî 1996: 184). Bu ifadelerden de anlaşıldıĝı gibi Nevâî'nin bu kasideleri konu itibariyle "tevhid", "naat" ve "mevize" olup, hakikat ehlinin diliyle kiŝiye hem kendini hem de Rabbini bildirecek mahiyettedir.

Bu kasidelerin bir özelliĝi de, Nevâî'nin her kasidenin sonunda ismini vermesidir. Meselâ *Tuhfetü'l-efkâr'ın* sonuna doĝru kasidenin adı Őu beyitte verilir:

تحفه الافکار اکر نامش نهم بنود عجب

18 تحفه نردم چون ز بحر فکرتم این کوهر است (Levend 1966: 221)

Nevâî'nin Nuruosmaniye Kütüphanesi ve Türk-İslâm Müzesi'nde bulunan Farsça Divan nüshalarında bulunmayan "Fusûl-i Erba'a" başlıĝını taşıyan dört kasidesi daha vardır. Nevâî bu kasideleri hakkında *Muhâkemetü'l-Iügateyn* isimli eserinde Şunları söyler: *"Zahir Őu'arası tarıkida hem tört kaside ki FuŐül-ı erba^cĝa mevsumdur. Ve andın tört faŐl hararet ü burüdet ve rutubet ü yubüseti keyfiyyetima^clüm. Hâmem rakam kılıpdurki tört faŐl hâŐŐiyeti eseri dikrub^c meskünĝa yayılıpdur"*19 (Nevâî 1996:185).

Bu kasidelerden bahar ile ilgili olan, Selmân-ı Sâvecî'nin bazen ayrı bir eser olarak tesadüf edilen, içinde bütün edebî sanatlar kullanılan ve vezir Gıyâsüddîn Muhammed'e ithaf olunan "Kasîde-i Masnû'a"²⁰ (Ateş, 1968: 280, 553) ya naziredir.

Gazeliyyât: Rükneddîn Hümâyûnferruh tarafından neşredilen Nevâî'nin Farsça divanı doğrudan gazeller ile başlamaktadır. Dîvânda redif ve kafiyelerine göre tertip edilmiş toplam 486²¹ tane gazel bulunmaktadır²². Ancak naşir esas aldığı nüshada bazı sayfaların kopmuş olduğundan bahseder²³ (*Nevâî 1342: 11, 19, 134; 1375: 79, 88, 227*). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda gazel sayısının daha fazla olabileceği söylenebilir. Divanda yer alan gazellerden 1 tanesi 2²⁴, 5 tanesi 5, 40 tanesi 6, 258 tanesi 7, 29 tanesi 8, 139 tanesi 9, 4 tanesi 10, 10 tanesi de 11 beyitten oluşmaktadır. Bu rakamlardan Nevâî'nin tercihini 7 beyitli gazel söylemeden yana kullandığı görülmektedir.

Divan'da yer alan gazellerin çoğu ya Nevâî'nin kendi döneminde ya da kendisinden önceki dönemlerde yaşayan bazı şairlerin şiirlerine yazılan nazirelerdir. Nitekim Nevâî *Muhâkemetü'l-lügatayn* isimli eserinde bununla ilgili olarak şunları söylemektedir: "*Fârsî gazeliyyât divânı HYâce Hafız tavrıda kim cemîc-i suhan-edâlar ve nazm-pirâlar nazanda mustahsen ü matbu'dur. Tertüb birip min kim altı mingdin ebyâtı c adedi köprekdür kiköprek ol Hazret şîrîğa tetebbu vâki c boluptur. Ve ba şî Hazret-i Şeyh Muşlihud'd-din Sa c di -kuddise sırrıhu- ğa kim gazel tavn muhten c dür. Ve ba c zı Mir Husrevġa kim c ışk âteş-gedesining şu l e engizidür ve derd ġarib-hânesining eşk-rizi ve bâ zı Hazret-i Mahdum nürenġa kim kemâl evcinin mihr-i lâmi c idür. Ve mezkûr bolġan ' azizler hâlâtuning câmi c iki bu divân halayık arasında şayi c dür ve rüz-gâr ehlining tablar'ı ol san râci c ve anda köp türlüġ dil-keş edalar ve dil-pezir ma c nâlar vâki c dür...*"²⁵ (*Nevâî 1996: 185-6*). Nevâî'nin bu ifadelerinden kendisinin Hâfız-ı Şîrâzî, Sa'dî-i Şîrâzî, Hüsrev-i Dihlevî ve Abdurrahmân-ı Câmî'ye nazireler söylediği anlaşılmaktadır. Ancak Nevâî'nin bunların dışında Emîr Süheylî, Selmân-ı Sâvecî, Sâhib-i Belhî, Kâhî-i Kâbilî, Şâhî-i Sebzvârî, İsmet-i Buhârî, Seyfî-i Türk, Kemâl-i Hocendî, Hüseyin-i Bay kara, Hasan-ı Dihlevî ve Vefâyî'ye de söylemiş olduğu nazireleri vardır. Divanda yer alan gazellerin başlığına "tetebbu-ı..." yazılarak kime cevap olarak yazıldığı belirtilmiştir. Bu tip gazellerin kimlere nazire olarak söylendiğini ve başlıklarım şu şekilde gösterebiliriz:

Nazire Yazdan Şair	Gazelin Başlığı	Dîvân'da Geçen Gazel Numaraları	Top. G.Say.
Hâfiz-ı Şîrâzî ²⁶	Tettebbu'-i H'âce / Tettebbu'-i H'âce Hafız / Be-Mislini	4, 21, 22, 26, 38, 58, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 83, 84, 85, 86 ²⁷ , 88, 89, 90, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103 ²⁸ , 104 ²⁹ , 105, 107, 108, 110, 113, 114, 116, 117, 133, 136, 137, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 166, 169, 171, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 190, 191, 192, 193, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 218, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 235, 237, 242, 250, 252, 254, 255, 261, 262, 263, 266, 268, 269, 271, 272, 277, 280, 282, 284, 286, 287, 289, 299, 301, 302, 300, 303, 305, 306, 307, 310, 311, 319, 325, 330, 331, 332, 334, 337, 338, 339, 340, 342, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 354, 355, 356, 358, 362, 364, 366, 368, 369, 371, 374, 376 ³⁰ , 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 387, 388, 395, 400, 401, 405, 407, 408, 409, 412, 417, 418, 419, 420, 421, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 433 ³¹ , 434, 440, 441 ³² , 446, 448, 449, 457, 458, 459 ³³ , 460, 461 ³⁴ , 466, 473, 475, 482	208
Abdurrahmân-ı Câmî ³⁵	Tettebbu'-i Mahdûmî / Tettebbu'-i Mahdûmî-i Câmî / Tettebbu'-i Hazret-i Mahdûmî / Tettebbu'-i Mahdum / Tettebbu'-i Mahdûmî Nüren	14, 15, 16, 17, 18, 19, 23, 79, 80, 81, 82, 122, 123, 126, 165, 167, 278, 288, 326, 329, 335, 343, 365, 372, 373, 375, 390, 396, 398, 470, 483	31
Emîr Süheylî	Tettebbu'-i Mîr Süheylî / Tettebbu'-i Emîr Süheylî	33, 386	2
Sa'dî-i Şîrâzî ³⁷	Tettebbu'-i Şeyh / Tettebbu'-i Hazret-i Şeyh	35, 40, 59, 66, 67 ³⁸ , 69, 70, 87, 91, 92, 95 ³⁹ , 94, 119, 124, 126, 174, 189, 245, 350, 389, 394, 468 ⁴⁰ , 469, 481	24
Emîr Hüsrev-i Dihlevî ⁴¹	Tettebbu'-i Mîr / Tettebbu'-i Mîr Husrev	5, 13, 20, 34, 41, 60, 142, 146, 185, 196, 202, 220, 233, 273 ⁴² , 279, 281, 309, 321, 341, 367, 410, 439, 462, 464, 465 ⁴³ , 478, 479, 480, 484"	29
Selmân-ı Sâvecî	Tettebbu'-i H'âce Selmân	42, 155	2
Sâhib-î Belhî ⁴⁶	Tettebbu'-i Mevlânâ Sâhib-i Belhî	164	1
Kâhî-i Kâbilî ⁴⁷	Tettebbu'-i Mevlânâ Kâhî	203	1
Kâtibi-i Tarşia	Tettebbu'-i Mevlânâ Kâtibî	216	1
Şâhî-i Sebzvârî ⁴⁹	Tettebbu'-i Mevlânâ Şâhî / Tettebbu'-i Mîr Şâhî	30, 77, 247	3
İsmet-i Buharî "	Tettebbu'-i H'âce İsmet	399	1
Hüseyn-i Baykara	Tettebbu'-i Sultam'î-fuzalâ Hüseynî	431, 442 ⁵²	2
Hasan-ı Dihlevî ⁵³	Tettebbu'-i H'âce Hasan	391, 422	2
Seyfî-i Türk	Tettebbu'-i Seyfî-i Türk	450	1
Kemâl-i Hocendî ⁵⁴	Tettebbu'-i Şeyh Kemâl	197, 333, 359, 454	4
Vefâyî-i Horasanî 55	Tettebbu'-i Mîr Vefâyî / Tettebbu'-i Emîr Vefâyî	423, 456	2

Bazen kime cevap olarak yazıldığı belirtilmeyen gazeller de vardır. Bunların başlığı "Tetebbu'-ı Yâr-i Azîz", "Tetebbu'-i Ba'zî ez-Zurefâ-yi Zemân", "Tetebbu'-i Ba'zî-i Yârân", "Tetebbu'-i Ba'zî-i Azîzân" ve "Tetebbu'-i Ba'zî-i E'izze" şekillerinde verilmiştir. Bu tip gazeller şunlardır:

Nazire Yazılan Şair	Gazelin Başlığı	Dîvân'da Geçen Gazel Numaraları	Top.Gazel Say.
İsmi belirtilmemiş	Tetebbu'-ı Yâr-i Azîz / Tetebbu'-i Ba'zî ez- Zurefâ-yi Zemân, Tetebbu'-i Ba'zî-i Yârân / Tetebbu'-i Ba'zî-i Azîzân / Tetebbu'-i Ba'zî-i E'izze	28, 55, 120, 121, 170, 239, 240, 327, 328,	9

Bazen gazelin başlığında nazire olduğu ifade edilse de, şiirine nazire söylendiği belirtilen şairin elimizde bulunan divanında o tarzda bir gazelin olmadığı görülmektedir. Meselâ, "Tetebbu'-i H^vâce" başlığında verilen 136 ve 137. gazeller , "Tetebbu'i Şeyh" başlığında verilen 35. gazel, "Tetebbu'-i H^vâce Selmân" başlığında verilen 42. gazel, "Tetebbu'-i Mîr Husrev" başlığında verilen 202. gazel bu şekilde olan şiirlerdendir.

Divanda, Nevâî'nin kimseden etkilenmeden bizzat kendisinin yazdığı gazeller de vardır. Bunların başlığına "ihtira" " veya "muhteri" " kelimeleri yazılmıştır:

	Gazelin Başlığı	Dîvân'da Geçen Gazel Numaraları	Top. Gazel Say.
Bizzat Nevâî'nin Yazdığı Gazeller	İhtira' / Muhteri'	27, 32, 36, 39, 46, 48, 49, 50, 64, 109, 111, 112, 118, 127, 132, 134, 139, 140, 154, 159, 168, 195, 200, 219, 236, 238, 241, 243, 244, 246, 249, 251, 256, 257, 258, 259, 260, 264, 265, 267, 276, 283, 285, 290, 296, 298, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 336, 352, 353, 357, 360, 361, 363, 370, 393, 397, 402, 403, 404, 406, 411, 413, 424, 432, 435, 436, 437, 438, 444, 445, 447, 451, 452, 453, 455, 463, 467, 471, 472, 474, 476, 477	88

Kimi gazellere ise hiçbir başlık konulmamıştır. Bu tip gazeller şunlardır:

	Gazelin Başlığı	Dîvân'da Geçen Gazel Numaraları	Top. Gazel Say.
		1 ⁵⁶ , 2, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12*, 24, 25, 37, 45, 131, 135, 138, 172, 173, 234, 253, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 308, 318, 322, 323, 324, 416, 443, 485	34

Dîvânda bulunan gazellerin birinde "Cevâb-i Hod-güyed" (*Nevâî 1342: 14 [G. 31]*), diğerinde ise "Der-Cevâb-i Şi'r-i Mâzî" (*Nevâî 1342: 24-25 [G. 56]*) başlıkları bulunmaktadır. Bunlardan Nevâî'nin kendi şiirine de cevap söylediği anlaşılmaktadır.

Nevâî, bazen sevdiği veya beğendiği bir şairin tarzında da gazeller söylemiştir. Bu tarz şiirlerin bir kısmında dikkati çeken nokta, cevap söylenen şairin dışında bir şairin üslubunda söylenmiş olmasıdır. Bu tür şiirleri şu şekilde gösterebiliriz:

Nazire yazılan Şair	Üslubunda yazılan Şair	Başlık	Gazel No	Top. Gaz.
Hüsrev-i Dihlevî	Hâfız-ı Şîrâzî	Tetebbu'-ı Emîr Husrev der-Tavr-i H'âce Hâfız / Tetebbu'-i Mîr der-Tavr-i H'âce / Tetebbu'-i Mîr der-Reng-i Hâfız	13,196,198,341	4
Abdurrahmân-ı Cârîî	Hâfız-ı Şîrâzî	Tetebbu'-i Mahdum der-Tavr-i H'âce	126	1
	Hâfız-ı Şîrâzî	Der-Tavr-i H'âce	29,43,44,47,51,54,57,97,125,128,129,130,141,153,217,226 ³⁷ ,248,414,415	19
	Abdurrahmân-ı Câmî	Der-Tavr-i Mahdûmî Nûrâ / Der-Tavr-i Mahdûmî / Der-Tavr-i Mahdum / Der-Tarîk-i Mahdum	52, 53, 194, 270, 300, 320, 392	7
	Kemâl-i Hocendî	Der-Tavr-i Şeyh Kemâl	152	1
Sa'dî-i Şîrâzî	Abdurrahmân-ı Câmî	Tetebbu'-i Şeyh der-Tavr-i Mahdum	245	1
-	Sa'dî-i Şîrâzî	Der-Tavr-i Şeyh	188 ⁵⁸ ,199 ⁵⁹	2
	Hüsrev-i Dihlevî	Der-Tavr-i Mîr / Der-Hemân-i Tavr / Der-Hemân-i Uslûb	201, 274, 275	3

*Nevai'nin Muhâkemetü'l-lügateyn'de, dercettiği "Fârsi ğazeliyyât divânı Hâce Hafız tavrıda kim cemi-i suhan-edâlar ve nazm-pirâiar nazanda mustahsen ü matbü'dur"*⁶⁰ (Nevâî 1996: 185-6) ifadelerinden de anlaşıldığı gibi o, en çok Hâfız-ı Şîrâzî'ye hem nazire söylemiş hem de onun tarzında gazel yazmıştır. Bunda en büyük amilin Nevâî'nin şiir poetikasıdan kaynaklandığını düşünüyoruz. Türkçe Divanlarının ilki olan *Garâ'ibu's-sıgarın* "dîbâce"sinde yer alan şu ifadeler bunu açık

olarak göstermektedir: "Divân tapılğay kim anda ma'rifet-âmez gazel tapılmağay ve gazel bolğay kim anda mev'izet-engiz bir beyt bolmagay mundak divân bititse hod asru bi-hüde zahmet ve zâyî'i meşakkat tartılğan bolğay."⁶¹ (Üzgor 1990: 78). Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi Nevâî divan oluşturulduğunda onda hem arifane gazel hem de her gazelde nasihatvari beyit bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Bu tarz yani irfanî şiirin ise en önemli mümessillerinden biri malum olduğu gibi Hâfız-ı Şîrâzî'dir⁶². Bu da Nevâî'nin gazellerini Hafız tarzında yazmasını açıklaması bakımından dikkate değerdir.

Yukarıda görüldüğü gibi Nevâî, gazellerinin ekseriyetini ya nazire olarak söylemiş ya da beğendiği bir şairin üslubunda yazmıştır. Bu tarz davranmasıyla O, ne bir dava peşinde olmuştur ne de kendini gösterme amacı gütmüştür. Nitekim Dîvânında yer alan bir kıt'a'sı O'nun bu tarz davranışını açıklaması bakımından dikkate değerdir. Bu kıt'a şu şekildedir:

تبع کردن فانی در اشعار

نه از دعوی و نی خود نمایی است

چو ارباب سخن صاحب‌دلانند

⁶³مرادش از در دل‌ها کدایی است (Nevâî 1342: 212)

Nevâî'nin irfanî ve nasihatvari⁶⁴ gazellerinin yanında aşkı ve onun etkilerini ifade eden, aşk yolunda çekilen sıkıntıları ve üzüntüleri güzel bir eda ile dile getiren ve sevgiliye olan sonsuz sadakati konu edinen aşıkane şiirleri de vardır. Ayrıca Nevâî, şiirlerinde aşk ve şarabı öğütlemiş, rind ile zâhid arasındaki tartışmada da rind tarafında olduğunu hissettirmiştir. Şiirlerinde sevgiliden, onun güzellik unsurlarında bahseden Nevâî, 4 tane na't (Nevâî 1342: 2, 46, 128-29; 1375: 68, 120, 220-21) yazmıştır. Türkçe Divanlarında olduğu gibi yakın dostu ve arkadaşı Hüseyin-i Baykara övgüsünde de gazel söylemiştir (Nevâî 1342: 161 [G. 383]; 1375: 261 [G. 383]). Ayrıca şiirlerinde yer yer bahar mevsimine de yer veren Nevâî'nin lâle çiçeğini konu olarak işlediği bir gazel de dikkati çekmektedir (Nevâî 1342:101 [G. 239]; 1375:186-87[G. 239]).

Nevâî, nazire söylediği gazelin bazı mısralarını tazmin etmiştir⁶⁵:

بیا که قصر امل سست سست بنیادست

بیار باده که بنیاد عمر بریادست (*Hâfiz-ı Şîrâzî, 1372: 84*)

ز طاق مرتفعش این صدا رسیده بکوش

بیا که قصر امل سست سست بنیادست

بسوی مغیچه رندانش را خطاب که خیز

بیار باده که بنیاد عمر بریادست (*Nevâî 1342: 39; 1375: 112*)

Bazen de mısra üzerinde çok az değişiklik yaparak tazmin ettiği görülmektedir⁶⁶:

بر همانیم که بودیم و همان خواهد بود (*Hâfiz-ı Şîrâzî, 1372: 142*)

بر همانیم که گفتیم و همان خواهد بود (*Nevâî 1342: 77; 1375: 157*)

Nevai'nin, cevap yazdığı şairin şiirlerinde kullandığı mazmuna işaret ettiği de müşahede edilmektedir:

هوای کوی تو از سر نمی رود آری

غریب را دل سرکشته با وطن باشد (*Hâfiz-ı Şîrâzî, 1372: 126*)

ز روضه دیر مغان آرزو کنم در حشر

غریب را دل محزون سوی وطن باشد (*Nevâî 1342: 88; 1375: 171*)

Nevâî, gazellerinde bazen atasözlerine de yer vermiştir:

حلال کشت بچشم تو خون من کرچه

هنوز از دهنت بوی شیر میآید (*Nevâî 1342: 7 [Giriş]; 1375: 27*)

شد سر فراز کلشن سرو سهی مکر خواند

نقش نکین دولت در راستی و رستی (*Nevâî 1342:7 [Giriş]; 1375: 27*)

ساده دل واعظ که کوید هر چه آید بر زبانش

ساده ترا آنکه این افسانه باور میکنند (*Nevâî 1342:7 [Giriş]; 1375: 27*)

Ayrıca Nevâî, gazellerinde kendilerine nazire söylediği Hâfız-ı Şîrâzî, Husrev-i Dihlevî, Molla Câmî ve Sa'dî-i Şîrâzî'yi zikretmiş ve onlara bakış açısını yansıtmıştır:

خسرو و حافظ تو را فانی اکبر هادی از

فانی بیه سعادى اکر زد قدمى چند ⁷² (Nevâî 1342: 164; 1375: 266)

شبهى و رفعت اکر آرزو کنى فانى

غلام حافظ و خاشاک راه جامى باش ⁷⁴ (Nevâî 1342: 81; 1375: 162)

ز بحر چرخ بکشتى عمر صد خلل است

دواش بحر شراب و سفینه غزل است ⁷⁵ (Nevâî 1342: 41; 1375: 115)

Nevâî'nin Farsça şiirlerinin çoğunluğunu gazel nazım şekliyle söylenmiş olanlar oluşturmaktadır. Nevâî'nin bu özelliğinin, genel olarak çağdaşlarının tercihi ile aynı olduğu görülmektedir (*Câmî*, 1371: 90). Farsça divanda geçen şu beyit zaten Nevâî'nin gazele bakışını yansıtmaktadır:

ز بحر چرخ بکشتى عمر صد خلل است

دواش بحر شراب و سفینه غزل است ⁷⁵ (Nevâî 1342: 41; 1375: 115)

Bütün klâsik şairlerde alfabenin yirmi sekiz harfinin hepsiyle eksiksiz surette kafiyelenmiş gazeller yazmak arzusu vardır. Nevâî de bu arzu içerisinde bütün harflerle en az bir en fazla doksan üç gazel yazmıştı⁷⁶.

Nevâî'nin Farsça divanında yer alan gazellerin tamamı insicam, selâset, fesahat ve belagat yönünden aynı tarzdadır (*Nevâî* 1375: 23). Nevâî'nin Farsça şiirlerinin üslubu, Horasan üslubu ile Irak ve Herat üsluplarının karışmasından oluşmuştur. Hümâyunferruh "tefekür", "endîşe" ve "tahayyüle" dayanan bu üç üslubun karışmasından oluşan yeni üslubu "sebk-i Isfahânî" veya "sebk-i Safevî" şeklinde isimlendirilmesinin gerektiğini belirtir⁷⁷.

Musamm atlar: Gazellerden sonra bir müseddes ve terkîb-bend bulunmaktadır. Müseddes başlığı altında verilen manzume, esasında Câmî'nin "kâşkî" redifli gazelinin⁷⁸ her beytinin önüne dört mısra eklemek suretiyle oluşturulmuş bir tesdîstir. Bu manzume "Gazel-i Hazret-i Mahdum

est ki be-Hukm-i âlî Müseddes Kerde Şode est" başlığı ile verilmiştir. Bu başlıktan Nevâî'nin bu manzumeyi ya Sultan Hüseyin Bay kara'nin hükmü ile ya da Molla Câmî'nin isteği üzerine yazdığı anlaşılmaktadır. Hüseyin Baykara övgüsünde kaleme alınmış olan şiir, 9 bendden oluşmaktadır.

Tesdîsten sonra, Nevâî'nin şeyhi ve dostu Molla Câmî'nin ölümü üzerine söylemiş olduğu meşhur mersiyesi yer almaktadır. "Mersiye-i Hazret-i Mahdum Nûren" başlığı altında verilen terakib-bend yedi bendden oluşmaktadır. L, İL, IV., VI. ve VII. bendler 10, V. bend 9, III. bend ise 8 beyitten meydana gelmektedir.

Mukatta'ât: Bu bölümde Nevâî'nin kıt'a nazım şekliyle söylenmiş 33 tane manzumesi vardır⁷⁹. Bu kıt'aların yirmi üçü 2, yedisi 3 ve ikisi 4 beyitten oluşmaktadır. Kıt'alarda genellikle çeşitli ahlâkî değerler övülmüştür. Ayrıca bazı mersiye ile tarih kıt'alan da vardır.

Rubâ'iyât: Bu bölümde Nevâî'nin rubai nazım şekliyle yazılmış 59 tane manzumesi vardır⁸⁰. *Bahâristân*'da geçen üç (*Câmî, 1371: 109*), *Muhâkemetü'l-lügateyn*'de geçen bir rubaî (*Nevâî 1996: 185*) divanda yoktur. Nevâî'nin rubailerini arifane ve sufîyane özellik arz eder. Rubailerde "hâl", "vecd" ve "letafet" göze çarpar (*Nevâî 1342: 6[Giriş]*).

Muhâkemetü'l-lügateyn'de geçen rubaî tarsî sanatıyla söylenmiştir. O ana kadar bu tarzda söylenmiş ilk rubai olma özelliğine sahiptir. Bu rubai şu şekildedir:

ای روی تو و کویکب جهان آرای

وی بوی تو اشتهب روان آسای

بی موی تو یارب جنان فرسای

کیسوی تو چون شب فغان افزای⁸¹ (*Nevâî 1996: 185*).

Tarihler: Bu bölümde Nevâî'nin bazı yakın dostları ve arkadaşlarının ölümü üzerine "nazm" ve "kıt'a" nazım şekilleriyle söylediği 10 tane şiiri vardır⁸². Bu manzumelerin 7 tanesi 2, bir tanesi 3, iki tanesi ise 5 beyitten oluşmaktadır. Bu tarih manzumelerinden biri şu şekildedir:

سرو چمن حیات عبدالرحمن

کاو رفت ازین دیر فنا سوی جنان

تاریخ چنین واقعه غصه رسان

83 (Nevâî 1342: 222; 1375:339) خدا پیامرز بیخوان

Muammiyyât: Bu bölümde Nevâî'nin çeşitli isimlere beyit şekliyle söylediği 16 tane muamma vardır.⁸⁴

Sonuç

Alî Şîr Nevâî'nin yakın dostu ve mürşidi Molla Câmî ile küçüklükten beri en yakın arkadaşı Hüseyin Bay kara'nın isteği üzerine oluşturduğu Farsça Dîvânı, Rükneddîn Hümâyûnfenuh neşirine göre: "Gazeliyyât", "mukatta'ât", "müfredat", "rübâ'iyât" ve "mu'ammiyyât" bölümlerinden oluşmaktadır. Bu divan neşrinde, Nevâî'nin Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu. 3850^ ve Türk-İslâm Müzesi Nu. 1952'de kayıtlı Farsça Divan nüshalarında yer alan mensur "dîbâce" ile Rûhu'l-kuds, Aynü'l-hayât, Tuhfetü'l-efkâr, Kûtu'l-kulüb, Minhâcü'n-necât ve Nesîmü'l-huld isimlerinde altı kaside bulunmamaktadır. Hümâyûnfenuh neşrine göre Nevâî'nin Farsça Dîvânında 486 gazel, 1 tesdîs, terldb-bend şeklinde bir mersiye, 33 kıt'a, 59 rubai, 10 tarih ve 16 muamma bulunmaktadır. Gazellerin ekserisi Hâfız-ı Şîrâzî başta olmak üzere Sa'dî-i Şîrâzî, Hüsrev-i Dihlevî, Abdurrahmân-ı Câmî, Emîr Süheylî, Selmân-ı Sâvecî, Sâhib-i Belhî, Kâhî-i Kâbilî, Şâhî-i Sebzvârî, İsmet-i Buhârî, Seyfî-i Türk, Kemâl-i Hocendî, Hüseyin-i Baykara, Hasan-ı Dihlevî ve Vetâyî'ye söylenmiş nazirelerdir. Bir kısmı ise Nevâî'nin kimseden etkilenmeden bizzat kendisinin yazdığı şiirlerdir. Gazellerden sonra "Müseddes" başlığı altında Câmî'nin "kaşla" redifli gazelinin her beytinin önüne dört mısra eklemek suretiyle oluşturulmuş bir tesdîs ve Nevâî'nin şeyhi ve yakın dostu Molla Câmî'nin ölümü üzerine terkib-bend nazım şekliyle söylenmiş meşhur mersiye gelmektedir. Daha sonra kıt'alar, rubailer, tarihler ve muammalar yer almaktadır.

Açıklamalar

1. Renkli ve güzel manalı Türkçe sözlerim çoktur. Farsçada da inci ve la'l gibi değerli sözlerimi görürsün.
2. Lutfî ve Kerderî eğer onun Türkçe şiirlerini görselerdi, şiir söylemeyi terk ve tövbe ederlerdi. Onun olgun şiirleri yanında Zahir'in şiirleri nedir, Enverî kimdir.
3. Hayyâmpûr, Nevâî'nin Farsça şiirlerinde kullandığı mahlasını sehven "Fenâyî" şeklinde vermiştir (*Hayyâmpûr 1368, C. II: 952*).
4. **Birinci Baskı:** *Dîvân-i Emîr Nizâmüddîn Alî Şîr Neva 'î «Fânî»*, (Be-Sa'y u İhtimâm-i Rukneddîn Humâyûnferruh), Çâp-i Evvel, Ez-İntişârât-i Kitâb-hâne-i İbn-i Sînâ, Tehrân 1342. İkinci Baskı: *Dîvân-i Emîr Nizâmüddîn Alî Şîr Nevâî «Fânî»*, (Be-Sa'y u İhtimâm-i Rukneddîn Humâyûnferruh), Çâp-i Evvel, İntişârât-i Esatir, Tehrân 1375.
5. **Krş.** *"..Rûhu'l-kuds kasidesini hay kırıp kutluların ruhunu onunla tazeledim. Matlaı budur: beyit, Aman ne güzel, kudret kalemi ile eşyayı tasvir eden, hayret, ondan her an bin örnek doğmada" (Nevâî 1996: 218-19).*
6. **Krş.** *"Aynu 'l-hayât kasidesinin soğuk suyunu ulaştırıp gaflet ehlinin ölü bedenlerine can giydirdim. Matlaı budur: Manzum, Gece kapıcıları sevda perdesini gerdiklerinde, ay yüzlü güzeller topluluğuna cilve atarlar" (Nevâî 1996:219).*
7. **Krş.** *"Ola ki yüz bin beyitten fazla olan divanlarımın, gazel, kaside ve mesnevilerimin beyitleri, âlem sayfasından silinse ve devran sayfasından yok olsa, derin manaları içine almada yeterli olan bu kaside kalsa, büfen ehline faziletlerimin delili için kâfidir" (Nevâî 1996: 217).*
8. **Krş.:** *"Eğer ilk söylenen [Deryâ-yı Ebrâr] iyilerin denizi ise, bu bahar bulutudur; mertebede ondan daha yüksek ve nasipte ondan daha faydalıdır. Çünkü onun üstüne gölge salmak için yayılabilir ve başına inci saçıcılık dahi yapabilir" (Nevâî 1996: 217).*

9. Krş. *"Ben fakir, her iki muhterem büyüğe niyaz ederek ve kimsesiz olduğumdan iyice araştırıp yazdım ve adına Tuhfetü'l-efkâr dedim. Matla 'ı budur: Padişahların tacının süsü olan ateş renkli yakut ham olan düşünceyi pişirmek için başta bir kor ateştir. (Buna) pek çok mana yağdıran ibareler ve gizlilikle karışık işaretler kattım ki, bu fen ehlinin mahirleri de tasdik etmiştir. Her hangi bir kimsenin bu konuda tereddüdü olursa, Hazret-i Mahdümü'nin hayat baharistanı ve kurtuluş nigaristam denmeğe lâayk Bahâristân adlı kitabında bu matlaı yazıp delil olarak sürmek için açıklamasını yapmışlardır. Bu devlet fermanı gök takma asılsa yeri var ve bu saadet tuğrası Müşteri yıldızının boynuna sallandırılrsa, öğünme ve ifihar vesilesidir. O kitabı al ve bu yeri bulup bak ve benim onca tarifi için yazdıklarımnda noksan kaldığımı anlar (Nevâî 1996:217-18).*
10. Bu nazire Husrev'in söylediğinden aşağı değildir. Belki bu iki şiir, birbirinden daha güzel olmuştur.
11. Krş.: *"... Kendi kalemimden çıkan Kûtu'l-kulûb kaside siyle hakikat yolunda gönüllere o yaşatacak gıdadan kuvvet ulaşmıştır. Matlaı budur: Beyit: Cihan yokluk ana caddesinin dar bir konağıdır. Onda ikamet etmeyi isteme, çünkü orası şahın ve dilencinin yoludur."* (Nevâî 1996: 218).
12. Krş.: *"Minhâcu'n-necât kasidesinde hidayet yolunu düzdüm ve dalâlet ehline asıl kurtuluş yolunu gösterdim. Matlaı budur: Beyit: Aman ne güzel yüzünün mumundan halkın gözü aydınlanmıştır. İnsansın, ama dünyanın gözbebeği oldun"* (Nevâî 1996:219).
13. Hakanı'nın bu kasidesi "Kasîde-i Mîr'âtu's-safâ, der-Hikmet u Tekmîl-i Nefs" başlığında olup 115 beyitten oluşmaktadır.
14. Câmî'nin bu kasidesi "Cevâbest in Cilâ'u'-r-rûh Hakanı vu Husrev-râ" başlığında olup 131 beyitten oluşmaktadır.
15. Bu matla beyti Agah Sırrı Levend tarafından şu şekilde verilmiştir (Levend 1966:222):

16. Krş.: "Mir Husrev'in Mir'âtu's-safâ adlı kasidesine, mana yaratıcısı Hakanî-i Şîrvânî derinlemesine bir inceleme yapmıştır...Hazret-i Mahdûmî, onun karşılığı olarak Cilâ'u'r-rûh adlı kasideyi söylemişlerdir...ve ben fakir de her iki muhterem için Nesîmü'l-huld kasidesini tettebbu ettim. Matlai budur: beyit, öğretmen aşktır ve akıl pirini onun onun ders okuyan talebesi bil! Cehalet dersi ve bilgin gönlüm onun ders okuyan talebe sidir. Bu kasidede dahi pek çok mana cevheri dere ve ömür bedeli hare olmuştur." (Nevâî 1996:218).
17. Krş.: "Bu altı kaside hamd u naat, sena ve mev'izedir ve tasavvuf ve hakikat ehlinin dili ile kişinin kendini ve rabbini bilmesidir." (Nevâî 1996:219).
18. Eğer (bu kasidenin) adını Tuhfetü'l-efkâr koyarsam şaşılmalıdır. Çünkü bu benim fikir denizimden sunulmuş bir hediyedir.
19. Krş.: "Dış dünyayı şürleştiren şairler yolunda da Fusûl-i erba'a olarak tanınan dört kasidemde dört mevsimin sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk keyfiyeti bildirilmiştir. Yazdığım bu dört kaside, dört mevsimin tesirinin izi gibi dört bir yana yayılmıştır." (Nevâî 1996:219).
20. Bu kaside Selmân-ı Sâvecî'nin divanında yoktur (*Selmân-ı Sâvecî* 1367).
21. Farsça divanın ikinci baskısında ise 485 tane gazel bulunmaktadır. Birinci baskıda yer alan 376 numaralı gazel, ikinci baskıda yoktur.
22. Agah Sırrı Levend, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshada 469, Türk-İslâm Müzesi'nde bulunan nüshada ise 468 gazelin bulunduğunu kaydetmektedir (*Levend* 1966: VII).
23. Nitekim 24. gazelin matla beyti yoktur (Nevâî 1342:11; 1375: 79). 317. gazelin ise sadece ilk iki beyti vardır (Nevâî 1342:134; 1375:227).
24. Divanda 317. gazel olarak geçen bu şiir iki sayfanın kopmasından dolayı eksiktir (Nevâî 1342:134; 1375:227).

25. Krş.: "Bütün güzel yazı ve şiir yazarların nazarında beğenilmiş ve kabul görmüş olan Farsça gazeller divanı(m) H'âce Hafız üslubundadır. Tertiplediğim beyitlerin sayısı altı binden daha fazladır ve daha çok o Hazret'in şiirleri tetebbu edilerek meydana getirilmiştir. Fakat bir kısmı gazel tarzının mucidi Hazret-i Şeyh Muslihiddîn Sa'dî'ye -Tanrı sırrını kutsasın- bir kısmı aşk tapınağının ışık saçıcısı ve dert gariphanesinin göz yaş dökücüsü Mîr Hüsrev 'e ve bazısı olgunluk doruğunun parlak güneşi Hazret-i Mahdum 'a -Nur içinde yatsın- ithaf edilmiştir. Mezkur olan azizlerin hallerinin toplayıcısı olan bu divan halk arasında iyi bilinir ve zamanelerin tabiatları o yöne doğrudur. Onda öyle çok gönül çeken edalar ve gönül okşayan manalar var...." (Nevâî 1996:220-21).
26. Dünyanın en büyük lirik şairlerinden biri kabul edilen Hafız-ı Şîrâzî (ö. 791/1388-89 veya 792/1389-90) hakkında geniş bilgi için bak.: Devletşâh 1901: 302-8; Câmî 1371: 105, 1993: 681-82; Nevâî 1323: 354-55; Ateş, 1968: 288-301; Şiblî-i Nu'mânî 1368, C. H: 165-246; Hâfız-ı Şîrâzî 1372; Karahan 1988; Hafız 1988, Sâmî C. m, 1996: 1913-14; Hayyâmpûr C. I, 1368: 240-41.
27. Bu gazelin başlığı Farsça divanın ikinci baskısında "Der-Tavr-ı H'âce" şeklinde geçmektedir (Nevâî 1375:110).
28. Bu gazelin başlığı Farsça divanın ikinci baskımda "Der-Tavr-ı H'âce" şeklinde geçmektedir (Nevâî 1375:119).
29. Bu gazelin başlığı Farsça divanın ikinci baskımda "Der-Tavr-ı H'âce" şeklinde geçmektedir (Nevâî 1375:119).
30. Bu gazel Farsça divanın ikinci baskımda yoktur.
31. Rükneddîn Humâyûnferruh dipnotta Hüsrev-i Dihlevî'nin de aynı vezin ve kafiyeli bir gazelinin olduğunu söyledikten sonra gazelin matla beytini vermiştir. Ancak Hüsrev-i Dihlevî'nin elimizde bulunan divanında bu tarz gazelini bulamadık. Bak. *EmîrHusrev-i Dihlevî 1343*.
32. Bu gazel Farsça divanın ikinci baskımda 442. gazel olarak geçmektedir. Bak. *Nevâî 1375: 293*.

33. Bu gazelin mahlas beyti Farsça divanın İkinci baskısında yoktur. Bak. *Nevâî 1375: 302*.
34. Farsça divanın birinci baskısında 7 beyit olan (*Nevâî 1342:193*) bu gazel, ikinci baskıda 6 beyit olup (*Nevâî 1375: 302-3*) beşinci beyit yoktur.
35. Nevâî'nin dostu ve şeyhi olan Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 898/1492) hakkında geniş bilgi için bak.: Câmî trhs., trhs.2; 1370, 1371, 1375; Devletşâh 1901: 483-94; Nevâî 1323: 56, 229-30; 1961: 83-84; Nasrâbâdî 1361: 500; Ateş, 1968: 392-443; AH Asgar Hikmet 1991; Sâmi C. IH, 1996: 1759-60; Hayyâmpûr C. 1,1368: 204-5.
36. Timurlular devri Türk ve İran edebiyatının tanınmış simalarından olan Ahmed Süheylî (ö. 907/1501-2 veya 918/1512-13) hakkında geniş bilgi için bak.: Devletşâh 1901: 509-13; Nevâî 1961: 84-85, 1323: 56-57, 230; Sâmi Mirza 1346: 338-39; Devletşâh 1901: 509-13; Okumuş 1352, 1982; Sâmi C. IV, 1996: 2707; Ateş 1968: 455-56; Hayyâmpûr C. I, 1368: 472-73.
37. İran edebiyatının en tanınmış ve önemli simalarından biri Sa'dî-i Şîrâzî (ö. 691/1292) hakkında geniş bilgi için bak.: Sa'dî, trhs.; Müstefî 1364: 734-35; Nevâî 1323: 337-38; Câmî 1371: 105, 1993: 670; Devletşâh 1901: 202-10; Sâmi C. IV, 1996: 2572-73; Yazıcı, 1997; Ateş 1968: 168-201; Kartal 2001, 2001a; Şiblî-i Nu'mânî 1368, C. H: 19-76; Hayyâmpûr C. I, 1368: 454-55.
38. Bu gazel numaralandırılmamıştır. 67 olması gerekirken kendisinden sonraki gazel 67 olarak numaralandırılmıştır.
39. Farsça divanın ikinci baskısında bu gazelin Hâfız-ı Şîrâzî'nin bir şiirine nazire olduğu dipnotta belirtilmiştir. Bak. *Nevâî 1375:113*.
40. Hâfız-ı Şîrâzî'nin de, Sa'dî-i Şîrâzî'nin bu gazeli tarzında bir gazeli (bak. Hâfız-ı Şîrâzî 1372: 256; Gazel no: 477) vardır.
41. Kendine "Turk-i Hindistânî (Hindistanlı Türk)" diyen ve İran edebiyatının önde gelen simalarından biri olan Hüsrev-i Dihlevî (ö. 725/1325) hakkında geniş bilgi için bak. Devletşâh 1901: 238-47; Nevâî 1323: 356-57; Câmî 1371: 106; 1993: 677-78; Ateş 1968: 233-51; Şiblî-i Nu'mânî

- 1368, C. II: 77-149; Sâmi, C. m 1996: 2045; Emîr Husrev-i Dihlevî 1343; Türkmen 1989; Hayyâmpûr C. 1,1368: 307-8.
42. Bu gazel ayrıca Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazeline de (bak. Hâfız-ı Şîrâzî 1372: 168; Gazel no: 281) naziredir
43. Bu gazelin başlığı, Farsça divanın ikinci baskısında "Tetebbu-i H'âce" şeklinde geçmektedir (*Nevâi 1375: 304*).
44. Bu gazelin başlığı, Farsça divanın ikinci baskısında "Muhteri" şeklinde geçmektedir (*Nevâi 1375: 315*).
45. XIV. asrın en tanınmış şairlerinden olan Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376) hakkında geniş bilgi için bak.: Selmân-i Sâvecî 1367; Devletşâh 1901: 257-63; Câmî 1371: 104; Nevâi 1323: 353-54; Sâmi, C. IV 1996: 2606; Şiblî-i Nu'mânî 1368, C. II: 150-64; Yazıcı 1997; Ateş 1968: 279-85; Hayyâmpûr C. 1,1368: 464-65.
46. Şiirlerinde Şerîf mahlasını kullanan, üp alanında hâzîk olan ve Bedahşan hakimleri hakkında methiyeler söyleyen Sâhib-i Belhî (IX/XV. asır) hakkında geniş bilgi için bak.: Devletşâh 1901: 452-54; Nevâi 1961: 19-20, 1323: 15-16,190-91; Sâmi C. IV, 1996: 2858; Hayyâmpûr C. E, 1368: 535.
47. İran'ın tanınmış şairlerinden olup Molla Câmî'nin öğrencilerinden Kâhî-i Kâbilî (ö. 983/1575 veya 988/1580) hakkında geniş bilgi için bak.: Nasrâbâdî 1361: 469,520; Sâmi C. V, 1996: 3535; Hayyâmpûr, C. E, 1368:760.
48. Timurlular devrinin tanınmış şairlerinden biri olan Kâtibî-i Tarşîzî (ö. 838/1434-35 veya 839/1435-36) hakkında geniş bilgi için bak.: Devletşâh 1901: 381-91; Câmî 1371: 107; Nevâi 1323: 10-11, 186-87; 1961: 11-13; SâmiC. V, 1996: 3807; Ateş 1968: 340-45; Hayyâmpûr C. E, 1368: 753-54.
49. Güzel şiirleri olan Şâhî-i Sebzvârî (ö. 857/1453 veya 859/1454-55) hakkında geniş bilgi için bak.: Câmî 1371: 107; Sâmi C. IV, 1996: 2839-40; Hayyâmpûr C. E, 1368: 491-92.
50. Timurlular devrinin en tanınmış şairlerinden olan İsmet-i Buhârî (840/1436-37) hakkında geniş bilgi için bak.: Devletşâh 1901: 357-66;

- Câmî, 1371: 107; Nevâî 1961: 13-14; 1323: 12, 187-88; Sâmî, C. IV. 1996: 3157; Ateş 1968: 346-48; Hayyâmpûr C. II, 1368: 638.
51. Hüseyin-i Baykara (911/1505-6) hakkında geniş bilgi için bak.: Devletşâh 1901: 521-41; Nevâî 1961: 208-51, 1323: 130-31, 316; Hayyâmpûr C. I, 1368: 262, 265, 268-69; Eraslan 1987.
52. Bu gazel Farsça divanın ikinci baskımda 441. Gazel olarak geçmektedir (*Nevâî 1357: 292*).
53. Hindistan'da yetişen önemli şairlerden olan Hasan-ı Dihlevî hakkında geniş bilgi için bak. Devletşâh 1901: 247-49; Nevâî 1323: 357; Câmî, 1371: 106; 1993: 678; Sâmî, C. III, 1996: 1950; Ateş 251-52; Hasan-ı Dihlevî 1352; Hayyâmpûr C. 1,1368: 257.
54. XIV. asrın büyük sûfilerinden biri olan Şeyh Kemâl-i Hocendî hakkında geniş bilgi için bak.: Devletşâh 1901: 325-31; Câmî 1371: 105-6; Nevâî 1323: 355-56; Sâmî C. V, 1996: 3886; Ateş 1968: 305-8; Kemâl-i Hocendî 1337.
55. Alî Şir Nevâî'nin musahiplerinden olan Vefâyî-i Horasanî (rX/XV.asr) hakkında geniş bilgi için bak.: Nevâî 1961: 181, 1323: 114, 286; Hayyâmpûr C. 1,1368: 237, C. H: 985.
56. Farsça divanın birinci baskımda 7 beyit olan (*Nevâî 1342: 1*) bu gazel, ikinci baskıda 6 beyit olup (*Nevâî 1375: 67*) altıncı beyit yoktur.
57. Farsça divanın ikinci baskısında bu gazelin başlığı "Tetebbu'-i H'âce" şeklinde geçmektedir (*Nevâî 1375:180*).
58. Farsça divanın birinci baskısında 7 beyit olan (*Nevâî 1342: 80-1*) bu gazel, ikinci baskıda 6 beyit olup (*Nevâî 1375:161*) üçüncü beyit yoktur.
59. Farsça divanın ikinci baskısında bu gazelin başlığı "Der-Tavr-i H'âce" şeklinde geçmektedir (*Nevâî 1375:167*).
60. Krş.: "*Bütün güzel yazı ve şiir yazarların nazarında beğenilmiş ve kabul görmüş olan Farsça gazeller divam(m) H'âce Hafız üslûbundadır.*" (*Nevâî 1996: 220-21*).

61. "Dîvân tertip edildiğinde onda arifane gazel bulunmazsa ve bir gazelde nasihatvari bir beyit olmasa ve dîvân böylece yazılsa ancak beyhude zahmet ve boşa emek sarfedilmiş olur." (Özgör 1990: 79).
62. Hâfız-ı Şîrâzî'de irfan konusunda geniş bilgi için bak. Mutahharî 1997.
63. Fânî'nin şiirlere nazire söylemesi ne davadandır ne de kendini göstermekten gelir. Söz erbabı, gönül sahibi olduğu için, onun muradı gönüller kapısında dilenciliktir.
64. Divanda yer alan 202. gazel "mevize" başlığı altında verilmiştir (Nevâî 1342: 86).
65. Bu konuda ayrıca bak: G. 84/b. 7; 180/3; 213/6; 215/4; 254/8; 266/5; 330/8; 420/7; 461/4-5.
66. Bu konuda ayrıca bak: G. 182/b. 2-3; 207/5; 222/2; 223/3; 226/4; 255/5; 318/5; 319/11; 326/7; 335/6; 345/1.
67. Senin civarının havası, bir türlü başımdan gitmiyor., evet, garibin gönlü daima vatandadır (Hafız 1988:208).
68. Haşirde ateşperestlerin mabedinin bahçesinde olmayı arzu ediyorum... evet garibin hüznü gönlü daima vatandan taraftadır (vatandadır).
69. Gerçi ağzından henüz süt kokusu geliyorsa da, kanım senin gözüne helâl olsun.
70. Devlet mührünün doğrulukta ve kurtuluşa olduğu kabul edilirse de, serv-i sehî gülbahçesinin en üstünü oldu.
71. Diline her geleni söyleyen sade gönüllü vaiz, senin için bu efsaneye inananlar önemsizdir.
72. Ey Fânî, eğer Hüsrev ve Hafız sana doğru yolu gösterdilerse de, sen güzellik itibarıyla Câmî'ye tabisin.
73. Ey Fânî, eğer Sa'dî'nin yoluna biraz ayak basarsan onun şiirinde bundan dolayı tatlılık ve güzellik olduğunu görürsün.
74. Ey Fânî! Sultanlık ve rifat istiyorsan, Hafız'ın kulu, Câmî'nin ise yolunun çör çöpü ol.

75. Felek denizinde ömür nighbanına yüz engel vardır. Onun devası şarap denizi ve gazel gemisidir.
76. Nevâî'nin Farsça divanında alfabedeki harflere göre kafiyelenmiş gazel sayıları şu şekildedir: elif: 37, be: 21, te: 73, se: 1, cim: 4, ha: 3, hı: 3, dal: 93, zel: 1, re: 18, ze: 8, sin: 6, şin: 23, sad: 1, dad: 1, ti: 1, zı: 1, ayn: 2, gayn: 2, fe: 2, kaf: 2, kef: 5, lâm: 10, mim: 64, nun: 34, vav: 15, he: 12, ye: 42.
77. Humâyûnferruh ancak bu üslubun "sebk-i Hindî" diye adlandırıldığını, bunun ise yanhş olduğunu belirtir. Bu konuda geniş bilgi için bak. *Nevâî 1375:27-8*.
78. Câmî'nin gazelleri arasında "kâşkî" redifli bir gazel vardır (*Câmî, trhs.: 747*). Ancak bu gazel Nevâî'nin tesdîs yaptığı gazelden farklıdır.
79. Agah Sırrı Levend, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshada 34, Türk-İslâm Müzesi'nde bulunan nüshada ise 36 kıt'anın bulunduğunu kaydetmektedir (*Levend 1966: VIII*).
80. Agah Sırrı Levend, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshada 53, Türk-İslâm Müzesi'nde bulunan nüshada ise 67 rubainin bulunduğunu kaydetmektedir (*Levend 1966: VIII*).
81. "Ey yüzü cihanın süsleyicisi olan, ve ey kokusu ruhu dinlendiren, Ya Rab, senin saçın olmaksızın gönül eskiticisin, senin saçın gece gibi figan artırıcıdır" (*Nevâî 1996:220*).
82. Agah Sırrı Levend, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde ve Türk-İslâm Müzesi'nde bulunan nüshalarda 16 tarihin bulunduğunu kaydetmektedir (*Levend 1966: VIII*).
83. Fena kilisesinden cennete doğru giden Abdurrahman hayat çemeninin servisidir. Gussa veren böyle bir vakanın tarihini okursan şudur: "Hodâ beyâmurz be-h^vân".
84. Agah Sırrı Levend, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshada 141 muamma ile 3 lügaz, Türk-İslâm Müzesi'nde bulunan nüshada ise 341 muamma ile 6 lügazm bulunduğunu kaydetmektedir (*Levend 1966: VIII*).

Kaynaklar

- ALÎ ASGAR HİKMET (1991), *Câmî Hayatı ve Eserleri*, (çev.: M. Nuri Gencosman), İstanbul.
- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (1941), *Muhakemet-ül-lügateyn*, (Şimdiki Dile Çeviren: İshak Refet Isıtman), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (1956), *Ferhad ü Şirin*, (Özbekçeden Rusçaya Tere. Liyev Pyenkovsky), Moskova.
- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (1963), *Ferhad ü Şirin*, (Nşr. Parsa Şemsiyev - Hadi Zarif), Taşkent [Eski Harflerle].
- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (1985), *Nevâridü's-şebâb*, (Hrz. Metin Karaörs), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul [Basılmamış Doktora Tezi].
- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (1993), *Mizânu'l-evzân [Vezinlerin Terazisi]*, (Hrz. Kemal Eraslan), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 568, Alî Şîr Nevâyî Külliyyatı: 14, Ankara.
- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (1994), *Ferhad ü Şirin [İnceleme -Metin]*, (Hrz. Gönül Alpay-Tekin), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 577, Alî-Şîr Nevâyî Külliyyatı: 7, Ankara.
- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (1995), *Lisânü't-tayr*, (Hrz. Mustafa Canpolat), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 626, Ankara.
- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (1995a), *Mecâlisü'n-nefâyis*, (Hazırlayanlar: Hüseyin Ayan - Kemal Yavuz - Efrasiyap Gemalmaz - Recep Toparlı - Gönül Ayan - Yavuz Akpınar), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını No: 2, Araştırma Serisi No: 2, Erzurum.
- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (1996), *Nesâyimü'l-mahabbe min-Şemâyimi'l-fitüvve - I Metin*, (Hrz. Kemal Eraslan), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 608, Ankara.

- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (1996a)**, *Fevâyidü'l-kiber*, (Hrz. Önal Kaya), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 670, Alî-şîr Nevâyî Külliyyatı: 4, Ankara.
- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (1996b)**, *Leylî vüMecnûn*, (Hrz. Ülkü Çelik), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 659, Ankara.
- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (2001)**, *Sedd-i İskenderî [İnceleme-Metin]*, (Hrz. Hatice Tören), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 674, Ankara.
- ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (2001a)**, *Mecâlisü'n-nefâyis*, (Hrz. Kemal Eraslan), 2 Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATEŞ, Ahmed (1968)**, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler [Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri]*, İstanbul.
- CAMÎ (trhs.)**, *Dîvân-i Kâmil-i Câmî [Şâmil: Kasîdehâ-Tercî'hâ-Terlîdbhâ-Mesnevîhâ-Kıt 'ahâ-Rubâ 'ihâ-Mu 'ammâhâj*, (Nşr.: Hâşim Razî), İntişârât-i Pîrûz, Tehrân.
- CAMÎ, Mevlânâ Abdurrahmân (trhs. 2)**, *Gene-i Ar ifân*, (be-Tashîh-i Hâmid-i Rabbani), İntişârât-i Gencîne, Tehrân.
- CAMÎ, Nûreddîn Abdurrahmân bin Ahmed-i Câmî-i Horasanî (1370)**, *Mesnevî-i Heft-Evrenç*, (Tashîh u Mukaddime-i Aka-yi Murtazâ, Müderris-i Geylânî), Tehrân.
- CAMÎ, Mevlânâ Abdurrahmân-i Câmî (1371)**, *Baharistân*, (be-Tashîh-i Doktor İsmâil-i Hâkimi), Tehrân.
- CAMÎ, Nûreddîn Abdurrahmân (1375)**, *Nefehâtu'l-üns min-Hazarâti'l-kuds*, (Mukaddime, tashih, ta'likât-i Doktor Mahmûd Âbidî), 3. Baskı, Tehrân.
- CAMÎ, Abdurrahmân-ı Câmî (1993)**, *Nefehâtu'l-üns min-Hazarâti'l-kuds*, (Tercüme ve Şerh: Lâmî'î Çelebi; Yayın Hrz.: Süleyman Uludağ), İkinci Baskı, Marifet Yayınları, İstanbul.

- DEVLETŞAH, Emîr Devletşâh bin Alâü'd-devle Bahtîşâh el-Gâzî es-Semerkindî (1901), *Tezkiretü's-şu'arâ*, (nşr.: Edward G. Browne), Leiden.
- EMİR HUSREV-İ DİHLEVÎ (1343), *Dîvân-i Kâmi-i Emîr Husrev-i Dihlevî [Gazeliyyât-Kasâ'id-Mukatta'ât-Rubâ'iyât]*, Nşr. Sa'îd Nefisî, (be-İhtimâm-i M. Dervîş), İntişârât-i Câvîdân, Tehrân.
- ENVERİ (1372), *Dîvân-i Enverî*, (Be-ihtimâm-i Muhammed Takî Müderris-i Razavî), Du Cild, Çâp-i Çihârom, Şirket-i İntişârât-i İlmî vu Ferhengî, Tehrân.
- ERASLAN, Kemal (1971), "Nevâyî'nin *Hâlât-ı Seyyid Hasan Big Risâlesf*, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: XVI, 1971, İstanbul, ss. 89-110.
- ERASLAN, Kemal (1980), "Alî Şîr Nevâyî'nin *Hâlât-ı Pehlevan Muhammed Risâlesf*, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: XIX, 1977-1979, İstanbul, ss. 99-135.
- ERASLAN, Kemal (1987), *Hüseyn-i Baykara Divânından Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 709, 1000 Temel Eser Dizisi: 126, Ankara.
- HAFİZ (1988), *Hafız Divanı*, (Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı), Millî eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları: 393, Şark-İslâm Klasikleri: 50, İstanbul.
- HÂFİZ-İ ŞÎRÂZÎ (1372), *Dîvân-i Hafız*, [Tashîh-i Allâme-i Kazvînî ve Doktor Kasim-i Ganî], (be-İhtimâm-i Pervîz-i Bâbâyî), Çâp-i Evvel, İntişârât-i Nigâh, Tehrân.
- HAKANÎ (1373), *Dîvân-i Hakanî-i Şîrvânî*, (be-Kûşîş-i Doktor Ziyâüddîn-i Seccâdî), Tehrân.
- HASAN-İ DİHLEVÎ (1352), *Dîvân-i Hasan-i Dihlevî*, (Nşr.: Mes'ûd Alî Mahvî), Haydarabad, Deken.
- HAYYÂMPÛR, A. (1368), *Ferheng-i Suhenverân*, Du Cild, Çâp-i Evvel, Çâp-hâne-i Fecr-i İslâm, Tehrân.

- KARAHAN, Abdülkadir (1988)**, *Şir azli Hafız ve Şiirlerinden Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 1003, Kaynak Eserler Dizisi: 17, Ankara.*
- KARTAL, Ahmet (2000)**, "Alî Şîr Nevaî nin Mecâlisü'n-nefâis İsimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi", *Bilig*, Sayı: 13, Ankara, ss. 21-65.
- KARTAL, Ahmet (2001)**, "Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülüstan* İsimli Eserinin Türkçe Tercümeleri", *Bilig*, Sayı: 16, Ankara, ss. 99-125.
- KARTAL, Ahmet (2001a)**, "Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostan* İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul, ss. 99-120.
- KEMÂL-İ HOCENDÎ (1337)**, *Dîvân-i Kemâlüddîn Mes'ûd-i Hocendî, (Nşr.: Azîz Devletâbâdî), Tebrîz.*
- KUT, Günay (1989)**, "Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501)" mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 2, İstanbul, ss. 449-53.*
- LEVEND, Agâh Sırrı (1965)**, *Ali Şir Nevaî I. Cilt Hayatı Sanatı ve Kişiliği, Türk Dil Kurumu Yayınlarından - Sayı: 239, Ankara.*
- LEVEND, Agâh Sırrı (1966)**, *Ali Şir Nevaî II. Cilt Divanlar 4 Türkçe, I Farsça Divan, Türk Dil Kurumu Yayınlarından - Sayı: 244, Ankara.*
- MUTAHHARÎ, Murtaza (1997)**, *Hafız'da İrfan, (Çev.: Nihal Çankaya), İnsan Yayınları: 226, İrfan Dizisi: 22, İstanbul.*
- MÜSTEVFÎ, Hamdullah (1364)**, *Târîh-i Guzîde, (be-İhtimâm-i Doktor Abdulhuseyn-i Nevâî), Çâp-i Sevvom, Muessese-i İntişârât-i Kebîr, Tehrân.*
- NASRÂBÂDÎ, Mîrzâ Tâhir-i Nasrâbâdî (1361)**, *Tezkire-i Nasrâbâdî, (be-Tashîh u Mukabele-i Ustâd-ı Fakid Vahîd-i Destgirdî), Tehrân.*
- NEVÂÎ (1342)**, *Dîvân-i Emîr Nizâmüddîn Alî Şîr Nevâî «Fânî», (Be-Sa'y ü İhtimâm-i Rukneddîn Humâyûnferruh), Çâp-i Evvel, Ez-İntişârât-i Kitâb-hâne-i İbn-i Sînâ, Tehrân.*

- NEVÂÎ (1323), *Mecâlisü'n-nefâ'is, Der-Tezkire-i Şu'arâ-i Karn-i Nohum-i Hicrî, Te'lîf: Mir Nizâmuddîn Alıdır Nevâî*, (be-Sa'y u İhtimâm-i Alî Asgar Hikmet, Tehran. [Bu eserin 1-178. sayfaları Fahrî-i Herâtî'nin, 179-409. sayfaları ise Muhammed-i Kazvî'nin *Mecâlisü'n-nefâ'is* tercümesini kapsamaktadır.]
- NEVÂÎ (1375), *Divân-i Emîr Nizâmuddîn Alî Şîr Nevâî «Fânî»*, (Be-Sa'y u İhtimâm-i Rukneddîn Humâyûnferruh), Çâp-i Evvel, İntişârât-i Esâtîr, Tehran.
- NEVÂÎ, Alî Şîr Nevâî (1961), *Mecâlisü'n-nefâ'is*, (Tayörlovçi: Suyima Ganieva - Mesul Muharrir: Vohid Zohidov), Özbekistan SSR Fahlar Akademisi, Taşkent.
- NEVÂÎ, Alî Şîr Nevâyî (1996), *Muhâkemetü'l-lügateyn [İki Dilin Muhakemesi]*, (Hzr. F. Sema BARUTÇU ÖZÖNDER), Türk Dil Kurumu Yayınları: 656, Ankara.
- SA'DÎ (trhs.), *Külliyât-i Sa'dî*, (Bâ-Mukaddime ve Tashîh-i Muhammed 'AlîFurûgî), Tehran.
- SÂM MÎRZÂ (1346), *Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî*, (Tashîh u Mukaddime ez: Rukneddîn Humâyûnferruh), Tehran.
- SAMÎ, Şemseddîn Sâmî (1996), *Kâmûsu'l-a'lâm [Tıpkıbasım/facsimile]*, 6 Cilt, Kaşgar Neşriyat, Ankara.
- SELMÂN-İ SÂVECÎ (1367), *Divân-i Selmân-i Sâvecî [Şâmil: Gazeliyyât-Tercî'ât-Kasâyid-Rubâ'iyâtj*, (bâ-Mukaddime-i Doktor Takî-i Tafaddulî; be-İhtimâm-i Mansûr Müşfik), Çâp-hâne-i Mervî, Tehran.
- ŞİBLÎ-İ NU'MÂNÎ (1368), *Şi'ru'l-acem Târîh-i Şu'arâ vu Edebiyyât-i Iran*, (ter.: Seyyid Muhammed Takî Fahr-i Dâ'î-i Gilânî), Çâp-i sevvom, Tehran.
- OKUMUŞ, Ömer (1352), *Divân-i Suheyli*, Tehran [Yayımlanmamış Doktora Tezi].

- OKUMUŞ, Ömer (1982), *Nizâmeddîn Ahmed Süheylî, Leylî ve Mecnûn [İnceleme — Metin]*, Erzurum [Yayımlanmamış Doçentlik Tezi].
- TOGAN, A. Zeki Velidi; (1964), "Alî Şîr" Mad., *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, ss. 349-57.
- TÜRKMEN, Erkan (1989), *Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti*, Ankara.
- ÜZGÖR Tahir (1990), *Türkçe Dîvân Dibaceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1228, 1000 Temel Eser Dizisi: 160, Ankara.
- YAZICI, Tahsin (1993), "Sa'dî" mad. *İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, ss.36-41.
- YAZICI, Tahsin (1997), "Selmân, Salmân-i Sâvacî" mad., *İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, ss.458-6

Persian Verses of Ali Shir Nava'i

Assoc. Prof. Dr. Ahmet KARTAL*

Abstract: Alî Şîr Nevâî is one of the greatest poets of not only Çağatay literature but also of all fields of Turkish literature. Nevai wrote many verse and prose works, proving that Turkish was superior to Persian from many perspectives in a period when Persian literature was in its apex through the works of Molla Cami. However, he composed a Divan of Persian verses he wrote upon the demand of his friends Molla Cami and Hüseyin Baykara. In this study those Persian verses will be dealt with. >

Key Words: Çağatay literature, Persian literature, Ali Shir Nava'i, Fani, Persian verse, parallel

* Kırıkkale University Faculty of Arts and Sciences - KIRIKKALE
ahkartal@yahoo.com

Персидские стихи Алишера Навои

Ахмет КАРТАЛ*, д. н.

Резюме: Алишер Навои- один из самых великих поэтов не только чагатайской, но и всей тюркской литературы. Навои, в период особенно когда персидская литература достигла пика своего расцвета благодаря Джамии, отстаивал возможность создания высшей литературы на турецком языке и превосходность во многих аспектах турецкого над персидским, написал стихотворные и прозаические произведения на турецком языке. Однако по просьбе близкого друга и руководителя- Джамии и Хусейна Байкары, который был самым близким товарищем поэта с детства, написал стихи на персидском, из которых составил сборник. В этой статье рассмотрены персидские стихи Алишера Навои.

Ключевые слова: чагатайская литература, Алишер Навои, Фани, персидская литература, персидский стих, назире

* Университет Кырыккале, Факультет Естественных и Гуманитарных Наук-КрРпККАЛЕ